

John Millington Synge:

ÁRNYÉK
A HEGYSZOROSBAN

Komédia egy felvonásban

Fordította: VÉGH GYÖRGY

S z e r e p l ők :

DAN BURKE gazdálkodó és pásztor

NORA BURKE . a felesége

MICHAEL DARA fiatal pásztor

CSAVARGÓ

A színhely: az utolsó házikó egy hosszú, keskeny
hegyszoros végén, Wicklow megyében.

(Egy falusi házikó konyhája: jobbra tőzezből rakott tűz; közvetlenül a közelében a fal mellett egy ágy, melyen lepedővel letakart alak fekszik. Az ajtó a helyiségnek a másik végében van; mellette alacsony asztal, zsámolyokkal vagy faszékekkel. Az asztalon két pohár és egy üveg whisky áll, mintha halott-virrasztásra készüléne; két csésze, egy teáskanna, egy házilag sütött kalács. Egy másik kis ajtó is van az ágy közelében. Nora Burke le-fől járkal a konyhában; itt-ott megigazit valamit, meggyújtja a gyertyákat az asztalon és olykor-olykor aggódó pillantást vet az ágy felé. Valaki halkán kopog az ajtón. Nora fölkap az asztalról egy pénzt tartalmazó harisnyaszárat és becsusztatja a zsebébe. Majd az ajtóhoz megy és kinyitja.)

CSAVARGÓ Jóestét, Ház Asszonya!

NORA Jóestét néked is, Idegen. Viharos éjszaka van, az Isten vezéreljen, ki kint kószálsz a szakadó esőben.

CSAVARGÓ Mintha dézsából öntenék... És én Brittasba tartok az aughrimi vásárból.

NORA Csak nem gyalog mész, Idegen?

CSAVARGÓ De bizony! Az apostolok lován, Ház Asszonya. Amikor letről megpillantottam a fényt az ablakában, arra gondoltam, hátha akad itt egy korty friss tej és egy nyugalmas sarok, ahol elalhat egy magamfajta ember... (Benéz az asszony mögött a konyhába és megpillantja a halott embert az ágyon.) Óh, az Isten legyen irgalmas mindannyiunkhoz!

NORA Azon már Ő sem segít, Idegen; gyere be a szakadó esőből!

CSAVARGÓ (lassan jön be és az ágy felé tart.) Meghalt talán?

NORA Ahogy mondd, Idegen. Magamra hagyott, hogy az Isten bocsássa meg neki! És most itt vagyok egyedül, száz birkával a dombokon, és még annyi tőzegem sincs, amennyi elég lenne télire.

CSAVARGÓ (gondosan, közelről megnézi a halottat.) Ahhoz képest, hogy halott: különös mosoly játszik az ajkán.

NORA (félíg-meddig tréfásan.) Mindig különös ember volt, Idegen; és én hiszem, hogy aki életében különös volt, az holtában sem változik meg.

CSAVARGÓ Nagyon furcsállom, hogy így fekszik itt; hiszen még csak rendbe sem tette és fel sem ravatalozta – ahogyan illik.

NORA (az ágyhoz megy.) Ma reggel nagyon rámijsztett, Idegen, mert iszonyatosan átkozódva megfenyegetett, nehogy hozzányuljak váratlan halála esetén a holttestéhez, sőt még azt sem szabad megengednem, hogy bármilyen

más hozzányuljon a nővérét kivéve. Az pedig jó tiz mérföldnyire lakik innen, a domb tuloldalán, a hegyszorosban.

CSAVARGÓ (az asszonyra néz és lassan bólogat.) Furcsállom, hogy nem akarta hogy a felesége hozzányuljon – és aztán nyomban örök álomra szenderedett békésen az ágyában.

NORA Vén ember volt, különös ember, Idegen, aki mindig fent élt a dombokon és mindenféle járt folyton az eszében a komoran permetező esőben. (Felemeli a lepedő egyik sarkát.) Tedd csak rá a kezéd most, hogy hideg-e már a teste?

CSAVARGÓ Azt akarja talán, Ház Asszonya, hogy rámszálljon az átka? Még akkor se tenném rá a kezem, ha nekem adnák a Nahanagan tavat, sziníg töltve arannyal!

NORA (szorongva nézi a holttestet.) Talán a hideg nem is bizonyítaná azt, hogy meghalt, mert mindig hideg volt a teste, amióta csak ismertem őt – hideg volt minden nap... és minden éjszaka, Idegen... (Betakarja a halott arcát és eljön az ágytól.) De mégis azt hiszem, hogy meghalt biztosan. Mert egy idő óta sokat panaszkodott, hogy fájdalmat érez a szívében. És reggel amikor éppen indulnia kellett volna három vagy négy napra Brittasba, hirtelen rosszabbra fordult az állapota. Visszafeküdt hát és jajgatott, hogy fogytán van ereje; az árnyék épp akkor vetődött rá a hegyszorosra... S amikor a nap az ingovány fölött éppen leáldozott, vergődni kezdett és irtózatosan hörögni, majd hirtelen merev lett, mint egy elhullott birka teste.

CSAVARGÓ (keresztet vet.) Örök nyugalmat adjon neki az Isten.

NORA (egy pohár whiskyt tölt a Csavargónak.) Ez jobbat fog tenni talán a legédesebb tejnél is, amit kaphatnál itt Wicklow megyében.

CSAVARGÓ A Mindenható Isten adja vissza százszor! Tartós jó egészséget kívánok! (Kiissza a poharat.)

NORA (pipát és dohányt ad neki.) Sajnos, nincs más pipám; csak az ő pipái közül tudok adni egyet, Idegen, de tudom, hogy remekül szelelnék!

CSAVARGÓ Hála és köszönet érte, Ház Asszonya!

NORA Üljlél le, Idegen, és pihend ki magad.

CSAVARGÓ (megtömi a pipát és körülnéz a szobában.) Sokfelé jártam már a világban, Ház Asszonya, sok csodálatos dolgot is láttam, de még soha nem virrasztottam halottat mind a mai napig ilyen pompás körülmények között: finom whiskyt iddogálva, jó dohányt füstölve remek pipából és mindent egy magányos asszony társaságában...

NORA Nem értetted, hogy mit mondtam? Hogy akkor halt meg éppen, amikor a nap lement? Hogyan mehettem volna innen el végig a hegyszoroson, fel-lármázni a szomszédokat, kik oly messze élnek tőlünk?

CSAVARGÓ (iszik.) Csak nem bántottam meg, Ház Asszonya?

NORA Nem bántottál meg egyáltalán, Idegen. Hogy tudhattad volna, a sötét éjszakában kóborolva, hogy tudhattad volna, hogy milyen magányosan élek, távol a lakott helyektől.

CSAVARGÓ (leül.) Csakhogy én tudtam. (Rágyujt a pipára: a felvillanó fény egy pillanatra megvilágítja beesett arcát.) És arra gondoltam, amikor bejöttem az ajtón, hogy de sok magányos asszony megrémülne egy olyan fiktótól, mint amilyen én vagyok, ily sötét éjszakákon, még sokkal kevésbé elhagyatott helyeken is, ahol egy teremtett lélek se kószál, hogy megpillanthassa az ablaküvegek mögött csillanó fényt.

NORA (lassan mondja.) Igen, azt hiszem, sokan megrémülnének; csakhogy én sohasem értettem, hogy mért kellene félni koldusoktól vagy püspököktől vagy bármiféle férfitől? (Az ablak felé tekint és lehalkítja a hangját) Vannak dolgok, amiktől inkább remeghet az ember, Idegen, mint a hozzád hasonló fickók.

CSAVARGÓ (körülnéz, félig-meddig reszketve.) Ez már szentigaz, hogy az Ur legyen irgalmas mindannyiunkhoz!

NORA (egy pillanatra kíváncsian néz rá.) Ugy mondtad ezt, Idegen, mintha könnyen inadba szállna a bátorságod!

CSAVARGÓ (gyászos hangon.) Még hogy én félek, Ház Asszonya? Én, aki hosszú éjszakákat átcsatangolok, aki keresztülvágok a ködbebujt dombo-
kon, éjjel, amikor egy gally csak vastagabbnak látszik, mint a maga kar-
ja, s egy nyulacska éppen akkora, mint egy pejparipa, egy halom tőzeg
pedig nagyobb Dublin város legmagasabb templománál? Hiszen ha olyan
könnyen inadba szállna a bátorságom, már régen becsuktak volna a
richmondi bolondokházába – vagy egy ócska ingben kószálnék a dombok
oldalán, de az is lehet, hogy rég föllakmározta volna a hollók, mint
Patch Darcyt az elmúlt esztendőben – hogy az isten bocsássa meg
vétkeit.

NORA (érdeklődéssel a hangjában.) Te ismerted Darcyt?

CSAVARGÓ Nem én voltam-e az utolsó ezen a világon, aki még hallhatta zen-
gő hangját.

NORA Sok mindent összefecsegték akkoriban, sokféle mende-monda járta –
de ugyan ki adna hitelt mindannak, amit össze-vissza karattyólnak itt
a hegyzorosban?

CSAVARGÓ Az utolsó szóig minden igaz volt, Ház Asszonya... Egy, a mai-
hoz hasonló sötét éjszakán, ott jártam lent a hegyzorosban, a birkák az
árokban feküdtek, köhécselve és levegő után kapkodva, mint kehes vén-
emberek, ott feküdtek szakadó esőben és a ködben. Akkor egy hangra
lettem figyelmes – oly különös dolgokat mondott, hogy el se akartam hin-
ni; ilyesmit csak álmában hallhat az ember és én ezt mormoltam ma-
gamban: "Irgalmas Isten, ha ilyen dolgokat kezdek kihallani a sűrű köd-
ből, akkor biztosan elment az eszem." Futni kezdtem hát és csak
rohantam, rohantam, amíg le nem értem Rathvannába. Akkor éjjel le-
ittam magam a sárga földig, leittam magam reggel is, és a következő
napon is – amikor a lóversenyről jöttem vissza, s aztán a harmadik nap
reggelén megtalálták Darcy holttestét... Abban a pillanatban már biztos
voltam benne, hogy mégis őt hallottam azon az éjszakán, így hát nem is
volt okom félni többé.

NORA (halkan beszél, hangja nagyon szomorú.) Isten irgalmazzon szegény
Darcynak! Valahányszor errefelé járt, – akár lefelé menet, akár fölfe-
lé jövet, – mindig benézett egy pillanatra hozzánk. Nagyon hiányzott és
sokáig magányosnak éreztem magamat miatta... (Az ágy felé vet egy pillan-
tást és megint lehalkítja a hangját, miközben nagyon lassan beszél.) de
aztán megint visszatért a szívémbé a boldogság – ha ugyan valaha is boldog
az ember, Idegen – mert lassan hozzászoktam ismét a magányhoz. (Rövid
szünet következik, majd Nora föláll.) Nem találkoztál senkivel errefelé
az uton, Idegen, amikor Aughrimből visszafelé jöttél?

CSAVARGÓ Egy fiatalembert láttam, birkákat terelt és hol erre, hol arra fu-
tott utánuk.

NORA (félíg mosolyogva.) Messze van innen ez a hely, Idegen?

CSAVARGÓ Nincs. Csak egy ugrás az egész.

(Nora közben megtölti vízzel a teáskannát és a tüzre állítja.)

NORA Ha nem száll egyikönnyen az inadba a bátorságod – ugye nem zavarna Idegen, ha itthagynálak veled egy rövid ideig?

CSAVARGÓ Persze, hogy nem zavarna. Hiszen ugyan mit árthat egy halott?

NORA (kissé feszélyezetten beszél.) Egy kicsit elmegyek a dombon nyugat felé, Idegen; a férjem is elsétált olykor esténként, hogy belefütyüljön a szélbe annak a fiatalembernek, akivel az előbb találkoztál. Ő szintén gazdálkodóféle, a tenger mellől jött ide fel, s egy közeli viskóban él. A füttyre mindig előkerült a fiatalember, hogy megkérdezze, nincs-e valamire szükségünk. Ma este nekem van rá szükségem, hogy reggel, amikor fölkel a nap, lemenjen a hegyszorosba és közölje mindenkivel, hogy meghalt a férjem.

CSAVARGÓ (a lepedővel letakart alakra pillant.) Inkább én magam fogom őt megkeresni Ház Asszonya, mert még halálra hülne a szakadó esőben.

NORA Nem találnál oda, Idegen: csak egy kis ösvény vezet arra két kerékcsepás között, ahol még egy számár és egy kétkerekű hordó is alig bírna átvergődni. (Egy kendővel beköti a fejét.) Helyezd csak kényelembe magad és imádkozz addig a lelkiüdvíért. Hamar visszajövök, ígérem.

CSAVARGÓ (kényelmetlenül kezd feszengeni.) Ha volna egy darab szürke cérnája meg egy hegyes tüje, – egy tü nagy biztonságot jelent, Ház Asszonya, – itt-ott megvarrnám addig ócska gunyámat, s közben imádkoznék is a leliért, hogy bűneit levetve szálljon fel a szentek közé a Paradicsomba.

NORA (ruhájából – a keble feletti részből – kihuz egy tűt, melyben cérna is van, és odaadja a Csavargónak.) Itt van a tű, Idegen, és azt hiszem, nem fogod egyedül érezni magad, ki annyit kószálsz a magányos dombokon, hiszen még egy halott ember is komoly társaság annak, aki különben egymagában üldögél és úgy hallgatja a szél panaszos sóhaját – senkire semmire nem gondolva.

CSAVARGÓ (lassan mondja.) Bizony, milyen igazat mond, hogy az Isten irgalmazzon mindannyiunknak!

(Nora kimegy a szinről. A Csavargó elkezdi öltögetni a kabát egyik rongyos ujját és közben halkán a "De Profundis"-t mondatja. A következő pillanatban a lepedő föllebben és Dan Burke pillant ki alóla óvatosan. A Csavargó hirtelen nyugtalan lesz, majd fölnéz a kabátról és fölugrik, iszonyatosan megrémülve.)

DAN (rekedt hangon.) Ne rémülj meg, Idegen: hiszen ugyan mit árthat egy halott?

CSAVARGÓ (reszketve.) Én nem akartam megbántani, nagy jó uram; és jobb volna, ha békén hagyna, hogy elmondhassak egy röpké imát a lelke üdvíért. (Kintről elnyujtott, hosszú füttyöt hallani.)

DAN (felül az ágyán és indulatosan kezdi mondani.) Hogy az ördög vinné el!... Hallottad az előbb, Idegen? Hallottál valaha is asszonyt így fütyülni, két ujját a szájába dugva? (Az asztal felé vet nagysietve egy pillantást.) Iszonyatosan kiszáradt a torkom, adjál gyorsan egy kortyot, mielőtt visszatér ez a némbér.

CSAVARGÓ (bizonytalanul.) Akkor hát mégse halt meg?

DAN Hát hogy halhattam volna meg, Idegen, mikor a torkom olyan száraz, mint

egy megpörkölt csontdarab!

CSAVARGÓ (kitölt a whiskyből egy pohárral.) Mit^o fog majd mondani a Ház Asszonya, ha megérzi magán az alkohol szagát? Különbem nem értem, mi oka lehetett arra, hogy halottnak tettesse magát?

DAN Semmi okom nem volt, Idegen. De annyi szent, hogy nem mer egyhamar a közelembe jönni! Sajnos, nem sokáig tudom már tettetni a halottat, olyan görcs állt a hátamba: a csipőm meg elzsibbadt egészen. S ráadásul egy átkozott légy egy pillanatra sem szállt le az orrom hegyéről. Majd-nem meggebedtem a vágtyól, hogy egy nagyot tüsszentsek, amíg te hetet-havat összehordtál az esőről, Darcyról. (keserűen.) – bár mindennap megnyuzná az ördög! – no meg a dublini templomokról. (Türelmét veszve kiált fel.) Add ide azt a whiskyt! Azt szeretnéd talán, hogy visszajöjjön a némbor, mielőtt beledughattam volna a nyelvem a pohárba?
(A Csavargó odaadja neki a poharat.)

DAN (miután ivott.) Most pedig eriggy oda a szekrényhez és hozd ide azt a fekete botot, amit a fal mellett találsz, hátul, az egyik sarokban.

CSAVARGÓ (elővesz egy botot a szekrényből.) Erre gondolt nagy jó uram?

DAN Igen, erre, Idegen. Már régóta őrzöm ezt a botot, mert a feleségem rossz asszony.

CSAVARGÓ (furcsa tekintetet vet az öregemberre.) A Ház Asszonyáról van szó? Róla, aki oly kedvesen beszél?

DAN Igen, ő az a rossz asszony. Rossz asszony egy öregember számára – és én öregszem, hogy az Isten legyen irgalmas hozzám, bár a karom még mindig erős. (Megmarkolja a botot.) Maradj csak még egy kicsit és fogadom, hogy nem mindennapi látványban lesz majd részed itt, ebben a szobában – két-három órán belül. (Egy pillanatra abbahagyja a mondókáját és hallgatózni kezd.) Mintha valaki errefelé tartana!

CSAVARGÓ (szintén hallgatózik.) Valakinek a hangját hallani, ott fent, az uton beszélget.

DAN Fektesd csak ide mellém az ágyba ezt a botot és igazítsd meg rajtam a lepedőt, úgy ahogy az előbb volt! (Sietve magára huzza.) Most pedig tegyél úgy, mintha aludnál és fogalmad sem volna semmiről; különben összetöröm a csontjaidat! Te se tudtad volna meg, hogy élek, ha nem gyötör annyira az az átkozott szomszúság!

CSAVARGÓ (betakarja Dan fejét a lepedővel.) Ne féljen, Ház Ura. Hát mit tudok én magáról, vagy a magához hasonlókról? Egyetlen szóval, egyetlen mozdulattal se bírnék ártani magának! (Visszamegy a tűzhöz, leül a zsámolyra, hátatfordítva az ágynak és újra öltögetni kezdi a kabátját.)

DAN (a lepedő alatt, siránkozó hangon.) Idegen!

CSAVARGÓ (gyorsan és hevesen.) Pszt! Pszt! Maradjon csöndben, ha mondom, mert most értek ide éppen az ajtóhoz!

(Nora jön be Michael Daraval a nyomában, aki magas, ártatlan arcu fiatalember.)

NORA Ugye nem voltam sokáig oda, Idegen? Ugyanis az ösvényen összeakadtam a barátunkkal.

CSAVARGÓ Meglehetősen sokáig volt távol, Ház Asszonya.

NORA Hogy viselkedett az öreg?

CSAVARGÓ Meg se moccant, Ház Asszonya.

NORA (Michaelhez.) Hajtsd csak föl a lepedőt és nézz az arcába, Michael Dara, s meglátod, hogy nem hazudtam.

MICHAEL Nem, nem, szó se lehet róla, Nora; félek a halottaktól. (Leül egy zsámolyra egész közel az asztalhoz, szemben a Csavargóval. Nora lejjebb akasztja egy másik kámpóra a teáskannát és tőzeget tesz alája.)

NORA (a Csavargóhoz intézi a szavait.) Iszol velem és a fiatalemberrel egy korty teát, Idegen? Vagy pedig (ezt sokkal meggyőzőbben, rábeszélő hangszullyal mondja.) vagy pedig átmész inkább a kis szobába és végignyulsz egy kicsit az ágyon? Azt hiszem, irtózatosan elfáradhattál azon a hosszú uton, a szakadó esőben.

CSAVARGÓ Azt akarja, hogy elmenjek és itthagyjam egyedül a halottal, Ház Asszonya? Nem, nem vagyok hajlandó elmenni innen. (Iszik egy kortyot a poharából, ami ott áll mellette az asztalon.) De a teájából sem óhajtok inni egy cseppet sem. (Tovább varrja a kabátját. Nora a teával foglalatokodik.)

MICHAEL (miután egy pillanatig megvetően mérte végig a Csavargót.) Hitvány kabátja van, az szentigaz, és hitványan áll a kezében még a tű is.

CSAVARGÓ Ha engem hitvány szabónak tart, akkor maga meg egy hitvány pásztor, aki hol előre, hol hátra fut kergén néhány birka után, ahogy volt szerencsém megfigyelni magát ma, fiatalember, amikor visszafelé terelte a nyáját a vásárból. (Nora visszajön az asztalhoz.)

NORA (Michaelhez, lehalkítva a hangját.) Ne törődj azzal, Michael Dara, hogy mit fecseg össze-vissza, egy kicsit többet ivott a kelleténél, de mindjárt elnyomja az álom.

MICHAEL Nem mondott semmi olyat, ami nem volna igaz; elveszítettem bizony a fejemet. A birkáimmal nem lehetett birni: hol bevágtattak egy buzaföldre, hol nekiestek egy szénakazalnak, vagy belevetették magukat a vörös ingoványba, úgy hogy inkább hasonlítottak egy csomó vén kecskéhez, mint a jámbornak mondott birkákhoz. A hegyi juh fura egy szerzet, Nora Burke, még mindig nem szoktam hozzá, nem ismerem a természetét.

NORA (a teához szükséges dolgokat rakosgatja, készíti össze.) Azt mondják, hogy csak azok tudnak bánni a hegyi juhokkal, akik a Malure-hegyszorosban nevelkedtek, vagy fent Rathvarna legelőin, vagy pedig az Imaal-völgyében – mint Patch Darcy – hogy az isten legyen irgalmas hozzá – aki akár ötszáz juhhal is elboldogult és azonnal észrevette, ha egy is elkódorgott közülük – anélkül, hogy megszámlolta volna őket.

MICHAEL (kényelmetlenül feszengve.) Arról az emberről beszélsz, akinek kibillent tavaly az esze a helyéből?

NORA Róla, Michael.

CSAVARGÓ (siránkozó hangon.) Milyen tehetséges ember volt, fiatalember, hű de tehetséges! – ezt én mondom magának. Nem volt olyan bárány a nyájában, melyre ne ismert volna rá akárhol –, még ha nem is volt rajta bélyeg, és ha akart, el tudott futni innen egészen Dublin városáig, anélkül, hogy lélegzetet vet volna közben.

NORA (gyorsan megfordul.) Igen, igen! Nagyon tehetséges ember volt, Idegen; és olyan jólesik halkani, ha egy élő jót mond egy halotról, még ha esztévesztve távozott is ebből az árnyékvilágból.

CSAVARGÓ Csak az igazat mondtam el róla – hogy az Isten irgalmazzon a lelkének! (Kabátja hajtókája alá szurja a tűt és lefekszik aludni a tűzhely mellé a sarokba. Nora leül az asztalhoz; ő is és Michael is hátat fordítanak az ágyoknak.)

MICHAEL (különös tekintettel méri végig Norát.) Tudod mit hallottam ma, Nora Burke? Hogy ezen az ösvényen járt Patch Darcy is, le meg fel, nap nap után, és azt mesélik, hogy akár éjjel volt, akár nappal, nem tudott úgy elmenni erre, hogy ne ugrott volna be hozzád egy kis terefe-rére.

NORA (lehalkítva a hangját.) Nem hazudtak, akik mondták, Michael Dara.

MICHAEL (közben három nagyobb oszlopot rak egymás mellé a pénzből.) Ez pedig három font, Nora Burke.

NORA (az előbbi hangon folytatja.) Máskor meg azt mondom magamnak, hogy hasonlítsd össze magad Peggy Cavanagh-gal, aki a legvadabb tehenet is olyan ügyesen tudta fejni és milyen isteni süteményeket sütt! És most az utakon kóborol céltalanul, vagy düledező házában üldögél fogatlanul, bomlott aggyal, és olyan kopasz, mintha sose lett volna haja...

MICHAEL Öt font ez, tiz ropogós bankó – szép summa, esküszöm!... Más-ként fogsz beszélni, ha egy fiatalember lesz a férjed, Nora Burke! A vásárban azt mondták, hogy az én birkáim a legszebbek, jó áron is adtam el, amiket megvettek, mert nem vagyok örült, hogy olcsón vesztgessem el őket, ha már egyszer ennyire szépek.

NORA Mennyit kaptál értük?

MICHAEL Husz fontot összesen, Nora Burke... Most már ki tudjuk várni szé-pen, míg örök nyugalomra helyezik az öreget a Hét Templom temetőben, aztán megesküszünk a Rathvanna-i kápolnában... És majd fölhajtom a bir-káimat a te legelődre, ide föl a hegy oldalába, és gondtalanul fogunk élni, ha leszáll a köd.

NORA (egy kis whiskyt tölt neki.) Ugyan mért mennék hozzád, Michael Dara? Hiszen te is megöregszel és én is öreg leszek, nem is olyan sok idő mul-va – én mondom neked ezt – és te is ott ülsz majd az ágyadon, ahogy a férjem is ült – reszkető fejjel, kihullott fogakkal és hófehér hajjal, mely mindig kócos lesz. (Dan Burke nesztelenül felül, lepedőjét ledobva magá-ról, és kezébe temeti az arcát. Hófehér haja erősen kócos. Nora lassan folytatja mondókáját, anélkül, hogy látná-hallaná férjét.) Oly szálnalmas dolog megöregedni, de egyben furcsa is. Oly furcsa elnézni egy öregembert, aki ott ül az ágyán, fogatlanul, és csak úgy dől belőle folyton a durva szitkozódás és akinek olyan hegyes az álla, hogy lukat tudna furni vele egy tölgyfába is. Isten bocsásson meg nekem, Michael Dara, hiszen mind-annyiunkra az vár, hogy megöregszünk, de azért mégis oly furcsának talá-lom...

MICHAEL Tul szomorú lettél, Nora, hogy ilyen sokáig kellett egy öregember mellett élned. Ugy beszélsz, mint egy pásztor, aki sokáig bolyongott a sűrű ködülte hegyekben (átkarolja Nora derekát), de most aztán szép lesz az életed egy fiatalember oldalán – szép lesz bizony, higyjél nekem... (Dan irtózatos nagyot tüszzent, Michael rémulten az ajtó felé igyekszik, de mielőtt még elérhetné, Dan nevetséges alsóneműben kiugrik az ágyá-ból, kezében a bottal, és az ajtónál terem, melynek nyomban nekitámasz-kodik.) Isten egyszülött Fia, könyörögj érettünk! (Keresztet vet, és a helyiség másik végébe hátrál.)

DAN (megfenyegeti Michaelt az öklével.) Ezuttal még nem fogod elvenni; arra várhatsz, amíg én lent rohadok a Hét Templom temetőben! De kapsz tö-lem emlékébe valamit, amire mindig emlékezni fogsz a hegyek oldalában, amikor süvit majd a szél.

MICHAEL (Norához.) Huzz ki a csávából, Nora, az isten szerelméért! Mindig is azt tette, amit parancsoltál neki, és azt hiszem, hogy most is hallgatna rád...

NORA (a Csavargóra nézve.) Él-e még, vagy meghalt valóban?

DAN (Nora felé fordulva.) Semmi közöd hozzá, hogy élek-e vagy meghaltam-e. De az biztos, hogy véget ért az a korszakod, amikor fiatal és öreg emberekkel egyaránt kedvedre társaloghattál, amikor nem volt más dolgod, mint a le- meg a felszálló ködöt figyelni. (Kinyitja az ajtót.) Most pedig szépen ki fogsz sétálni ezen az ajtón, Nora Burke; és sem holnap, sem holnapután, sem soha máskor az életedben nem teszed be ide többé a lábadat mégegyszer.

CSAVARGÓ (fölkel a tüzhely mellől.) Kemény szavak ezek egy öregember szájából, Ház Ura; mihez kezdhetne egy hozzá hasonló asszony, ha kizavarja őt az országutakra?

DAN Kóboroljon csak, mint Peggy Cavanagh, céltalanul, kéreghessen csak az utkereszteződéseknél, vagy daloljon a férfiak kedve szerint. (Norához.) Most pedig kotródj Nora Burke, és én mondom neked, hogy hamar meg fogsz öregedni, mert ilyen életet élsz; hamar ki fognak hullani a fogaid, és hófehér hajad mindig kócos lesz... (Abbahagyja egy pillanatra a beszédet, Nora Michaelre pillant.)

MICHAEL (félénken.) Van egy jó szegényház odalent Rathdrumban.

DAN Egy hozzá hasonló asszony soha nem menne szegényházba... Inkább az elhagyott utakon fog kószálni, vagy erdőkben elrejtözve várja be a végét és majd úgy fognak rátalálni, mint egy elhullott birkára, melyet be- ezüstöz a dér, vagy talán óriáspókok szövik rá hálójukat egy árok mélyiben...

NORA (tele van a hangja haraggal.) De ugyan mi lesz belőled akkorra, Daniel Burke? Mi marad belőled akkorra, ki már hosszú ideje ott fekszel lent a sirodban? Mert gonosz voltál egész életedben, haló porodban sem fogsz megváltozni többé! (Egy percig vadul néz vele farkasszemet, majd félig elfordul és ismét panaszos hangon folytatja tovább.) De ha így is kell ennek lennie, Daniel Burke, ki tudja megakadályozni mindezt? Feküdj csak vissza az ágyadba, és ne hívd ki magad ellen a halált, mert rád fu a szél, rád hull az eső, pedig alig takarja be valami a tested.

DAN Büszke lennél boldog, ha aznap érne utol a halál, amikor elzavarlak innen. (Az ajtóra mutat.) Menj hát, ezt parancsolom neked és akkor se gyere vissza, ha éhez, vagy ha nem lesz hol aludnod.

CSAVARGÓ (mutatóujjával Michael felé bök.) És ha történetesen ő hajlandó lenne gondját viselni?

NORA Ugyan mihez kezdene most velem?

CSAVARGÓ Megoszthatná magával az ágyát és kedveskedhetne néhány jó falattal is...

DAN Sültbolondnak hiszed őt, Idegen, vagy te születél így, ilyen tökkelütöten? Takarodj innen e néMBER és te is takarodj vele, Idegen, hiszen oly szépen zuhog most az eső – már épp eleget fecsegtetek itt össze-vissza.

CSAVARGÓ (odamegy Norához.) Menjünk hát innen, Ház Asszonya, zuhog az eső, igaz, de a levegő édesen cirógató, és lehet, hogy gyönyörű reggelre virradunk, ha Isten is úgy akarja.

NORA Mít érdekel, hogy gyönyörű lesz-e a reggel, amikor vége van az életnek és amikor az utakon kóborolva lecsap rám a halál?

CSAVARGÓ Ha velem lesz, nem csap le magára a halál, Ház Asszonya, mert én minden csinját-binját ismerem, hogy hogyan szerezhetsz az ember néhány fogára való falatot. . . Azt mondom, hogy induljunk, és amikor majd érezni fogja a hideget, a fagyot, a zuhogó esőt vagy az újból kisütő napot, vagy a déli szelet, amint fuj, fuj, keresztül a hegyszorosokon, nem fog majd egy vizes árok szélére letelepedni és merengve ülni, mint ahogy itt ült a tűnő napokat figyelve, egyre-egyre öregedve. Akkor majd ilyesmiket mond: "Milyen iszonyatos ez az éj, áldassék érte az Isten!" vagy máskor: "Milyen iszonyatos ez az éj, az Isten irgalmazzon nekünk, de hamar elmulik, biztosan!" Esetleg azt mondja. . .

DAN (elindul feléjük, türelmetlenül felkiált.) Ki innen! Elég volt! A hegyszorosban fecsegjétek tovább! (Nora néhány dolgot összeszed és kendőjébe rakja.)

CSAVARGÓ (az ajtó előtt.) Jöjjön csak velem, Ház Asszonya; nemcsak a fecsegésem fogja hallani, de a szürke gémelek kiáltozását is a komor fekete tavak fölött, hallani fogja a fajdkakasokat és a baglyokat is, a pacsírtákat meg a kövér rigókat, ha melegek lesznek a nappalok, és tőlük sose fogja hallani, hogy megöregszik, mint Peggy Cavanagh, hogy kihullik egyszer a haja, hogy kialszik a fény a szemében; inkább gyönyörű dalokat fog hallani tőlük, amikor fölkel a nap, – és a fülébe beteg birkaként egy vénember se fog hörögni többé.

NORA Azt hiszem, hogy én leszek majd ilyen hörgő vénasszony, ha a szabad ég alatt hálok, hideg éjszakákon; de oly szépen meggyőzően tudsz beszélni, Idegen, hogy veled megyek. (Az ajtó felé indul, majd visszafordul Danhoz.) Azt hiszed, jól tetted, hogy halottnak tetteted magad; de ugyan mit értél el vele? Hogyan élhetne egy asszony úgy egy ilyen elhagyatott helyen, hogy ne elegendjen néha szóba azokkal, akik erre járnak? És mit gondolsz, hogy fogsz élni ezentul, ha nem lesz senki melletted, aki gondodat viselje? Rossz napok várnak rád, Daniel Burke, és én mondom neked, hogy hamar eljön az idő, amikor újból a lepedő alá fekszel, de akkor már feltámaszthatatlanul. (Kimegy a Csavargóval. Michael utánuk somfordálna, de Dan elkapja a karját.)

DAN Ül csak le és igyál velem egy korty whiskyt, Michael Dara. Iszonyatosan kiszáradt a gégem és még olyan messze van a hajnal.

MICHAEL Nekem is kiszáradt a torkom, úgy rám ijesztett az imént, és bizony már virradat óta fent vagyok, a hegyi juhokkal bajlódva szüntelen.

DAN (eldobja a botot a kezéből.)

El akartam huzni a nótádat, Michael Dara, de te olyan nyugodt fickó vagy, hogy ugyse tudnálak kihozni a sodrodból. Akkor meg minek? (Kitölt két pohár whiskyt, az egyiket odaadja Michaelnek.)
Egészségedre, Michael Dara!

MICHAEL Én is egészséget kívánok magának, Daniel Burke. Hosszu és békés életet, mindvégig jó egészségben!

(Inni kezdenék.)

RENDEZŐI UTÓSZÓ

Egy hetven éves színművet tart kezében az olvasó, mégis olyan ez a komédia, mintha egy középkori tréfa felújítása lenne. Sőt, azt is hihetnénk, hogy sok évszázados közjáték – szerző nélkül. Mindez nem véletlen, írónak és korának sok köze van az európai színjátszás ősfarmáihoz, témaválasztása tudatosan időtlen, mondhatnánk mondai.

A századforduló idején fellépő Synge az ír színházi reneszánsz nagyjelentőségű mestere. Hogy nálunk kevésbé ismert, ennek oka az, hogy mélyen és bensőségesen kötődik sajátosan nemzeti-táji jellegzetességekhez, az ilyen színpadi költészet mindig nehezen tud kitörni a maga által vont határok közül. Az ír színpadi megújulás része volt a társadalmi élet egészét átható nacionalista mozgalomnak, ugyanaz az erő hozta mozgásba, mint ami a politikai szándékot éltette. A 900-as években mind hevesebben keresték az ír önállóság vágyának irodalmi megszólaltatói hogyan és hova forduljanak el az angol kommersz-színház sikereitől, hagyományaikból miként teremtsenek ujat. E törekvések élén a modern ír költészet lelke, a világirodalmi utjelző: Yeats állott. Ő terelte a fiatal Synge figyelmét a kelta színpad emlékei felé. Ez az örökség, éppugy mint az ír kultúra egésze, olyan unikum, melynek nincs rokona még a borongós ossziáni mult tradícióját ápoló brit szigetországban sem. A műveltség ugyanis itt a legkorábbi és egyben a legtartósabb. Mára nyuló feudális kultúra ez, színjátékai az első ismert misztériumdramák. Az ír katedrálisok árnyékában már akkor megjelentek a tündérből anygallá szelidült szellemek, a szentek mártírtörténetei, közjátékként a fekete bohóc, az ördög magánszámaival, mikor az angolok, franciák, németek még őstörténetük erdeiben vándoroltak.

Hamar kitűnt azonban, hogy ez a nagyon előkelő örökség önmagában nem elegendő forrás a XX. századi színjátékhoz. Yeats éppen ezért törekedett a népköltés világi hagyatékának megújítására, ezért ösztönözte Synget is arra, hogy térjen haza külföldről, vonuljon el Nyugat-Irország ormai közé. Olyan tájat jelölt meg, mely leginkább megőrizte ősi karakterét. Mint az "Árnyék a hegyszorosban" is mutatja, ezt a paraszti életet teljesen átítatta a feudális nyomorúság, a mozdulatlan bércek és szokások erős páráktól sulyos légköre. És amit fordításban nagyon nehéz éreztetni, Synge ezekből az elemekből újfajta nyelvet alkotott a színpad számára. Az irodalmi és színpadi megújulás képviselői ugyanis a műveltek, sőt a városiak nyelvvel szemben valami mást fedeztek fel, az ír-kelta színekkel átszótt sajátos hegyi-angol nyelvezetet, a legelők népének beszélt nyelvét. Egész tematikájuk ennek a rezervátum-szerű népeletnek a talajából nőtt ki, nem mintha kritikai realista

szándékok vezették volna őket. E nép felé fordulásnak csak artisztikus okai voltak. Az irányzat ihletői nem osztottak az Európa egyéb tájain hódító társadalmi elkötelezettség vállalásában. Szinte hihetetlen, hogy ez a mű – Synge nagy ciklusának első darabja – egy időben született Gorkij Éjjeli menedékhelyével és Bródy Dadá-jával. Annyiban azonban rokonok, hogy a figurákat valamennyien költői erővel teremtették, poézisük nem külsőleges, nem az alkotói elhatározás szülötte. A nagyon mély paraszti talaj új szint a világirodalomban.

Mindezek után ne csodálkozzunk azon, hogy Synge fekete komédiájának szereplői milyen nyelven beszélnek. Ez a kifejezés mód bárhol másutt képtelen lenne, itt természetes. Ugy is kell élni vele rendezőnek, színjátszónak egyaránt. A már említett középkori atmoszféra hitelesen szólal meg, amikor a parasztgazda feleségét a Csavargó a Ház Asszonyának szólítja, ő pedig a Csavargót Idegennek nevezi, ami szinte a népmesék korát idézi. De népmesei és ugyanakkor az adott helyszínen élő az a hangulat is, mely a Burke gazda házába tévedt vagabund és az asszony között kialakul. A házban holtan fekszik a gazda, de az expozíció mégsem feszült, nem gyászos, nem sejtet az adott színen szokatlant. Nem zökkenti ki az eseményeket természetes folyamatukból. Események amugy sincsenek. Éppen az életforma és a táji adottságok miatt minden balladai epikává változik. A Csavargó az adott környezetben annak a vándorlegénynek utóda, aki a hegyoldalak közé ékelődött tanyák udvarán a külvilág üzenetét adja tovább. A hajdani énekmondók lezúllott öröksé, egyfajta költő a rengetegbe vetve, látnok és postás egy személyben.

Nora és a Csavargó párbeszédének sejtetnie kell, hogy az asszony riadalma felszínes, a szokásnak, a hangulatnak tett engedmény. Nem a gyász foglalkoztatja, hanem a szabadulás. Mint a századvég színpadának ujtóinál, itt is arról van szó, hogy nem a szöveg, hanem a mögöttes – meg nem vallható – értelem a lényeg. Synge olyan világot tár fel, melyben a halottak felébredése és gonoszkodó csinyjei nem okoznak meglepetést. Ez a világ, a kézzel fogható meg a természetfeletti egybemosódik. Dan nem meglepő feltámadása jelzi leginkább, hogy a színjáték valóban a régi vásári komédiák pódiumán üzi a maga tréfáit, egy ősrégi anekdotát tölt meg élettel.

Az élet dermedt és bizarr, nevetni nem lehet rajta. A magát halottnak tettető gazda a szívós, elpusztíthatatlan, gonosz vénség maga, a halál tarkoponyájú szimbóluma. Bosszut áll mindenem és mindenkin, aki eleven. A cselekménybe belépő Fiala Pásztor, Nora kikapós asszonyéletének jelképe nem igazi ellenfele az Őreg Gazdának. Ellenkezőleg. Dan természetes szövetségeseinek érzi és így is kezeli, mihelyt elveri az asszonyt a háztól. A Fiala Pásztor a fordulat láttán maga is így érzi ezt. Fiala és Őreg Gazda összetartozó személyek, azonos erkölcs képviselői. Ezt fejezi ki groteszk gyorsasággal fejlődő barátságuk a kocsmasztallá változott ravatal felett. Annak, akinek gazdag nyája és tisztas tanyája van, természetes a joga arra, hogy kedvére való feleséget tartson. Vagy olyat, aki gazdaságát gyarapítja. Az asszony csak asszonyi mivoltában személy, csak a gazdaság részeként tartozik a rendbe. A tréfa tragikusan ér véget, mert az elkergetett feleség semmit sem kezdhet a szabadságával. Abban a pillanatban, mikor gyűlölt ura kidobja, törvényen kívül kerül, oda, ahol a vadon erői uralkodnak. Ez a számkivettség azonos a Csavargóéval, de a darab sejteti, hogy a Csavargó sem lehet párja senkinek, ha akarja sem segíthet az asszonyon. Létének lényege a menedék nélküli kóborlásban rejlik.

A vad hegyek között megbujó tanyák közegében felszabadult jókedvnek, derűnek nincsen helye. A le nem igázott természetben barbár hatalom uralkodik, pontosan olyan, aminő a rideg hajlék falait tartja. Ez a zord létforma azonban nem naturálisan szólal meg, nem is az absztrakció leegyszerűsített, elidegenült nyelvén, hanem a mese, a balladás elmondás szavaival. Kifejezés-módjában testvére annak a költészetnek, mely egy szorongatott és elszigetelt nép természetes közlése még a XX. században is.

A fiatal Synge nem aratott sikert drámasorozatával, bár későbbi darabjait több megértéssel fogadták mint az elsőt. Nem ilyen tükörbe kívánt nézni az ősi kulturájára büszke néző, aki az előző nemzedék szinpadán még a tünt idők nagyságának visszfényét látta ragyogni. Taszította őt a nemzeti jelleg kemény konturja, iróniával árnyalt tragikomikuma, fojtó levegője. Csak a szerző halála után ismerték fel, hogy benne – mint oly sok író honfitársában – a modern törekvések egyik kezdeményezője szólalt meg, az abszurd egyik őse, akinél a dermesztőnek még emberi a formája, indulataiban és ellágyulásaiban egyaránt otthon van a zabolázhatatlan lélek költészete.

A. M.